

BIEKE DETAVERNIER
MARINA DE BEUCKELAER
STEIN DE STERCK
INGE VANDERSTRAETE
ANJA VAN LOOVEREN

DOKTERTJE SPELEN...?

OVER LICHAAMELIJKHEID
& SEKSUALITEIT
BIJ JONGE KINDEREN

acco

INHOUD

WOORD VOORAF DOOR PETER ADRIAENSSENS	6
INLEIDING	9

HOOFDSTUK 1	13
-------------	----

KLEUTERS EN SEKSUALITEIT: ENKELE MAATSCHAPPELIJKE BESCHOUWINGEN

De jeugd, of beter de kleuters van tegenwoordig	14
Seksualiteit als product	16
Televisie en internet als grote boosdoeners	18
Het taboe doorbroken	19
Het precaire evenwicht tussen gepaste alertheid en hyperwaakzaamheid	23
Het belang van gepaste alertheid en gepaste zorg	25

HOOFDSTUK 2	29
-------------	----

DE PSYCHOSEKSUELE ONTWIKKELING VAN KLEUTERS

De ontwikkeling van een kleuter	31
Voorafgaand aan de kleutertijd	31
De kleutertijd	32
<i>Wat is een kleuter?</i>	32
<i>Sociaal-emotionele ontwikkeling</i>	32
<i>Gewetensvorming</i>	33
<i>Cognitieve ontwikkeling</i>	34
<i>Fantasie</i>	34
<i>Spel</i>	35
De psychoseksuele ontwikkeling van een kleuter	35
Seksualiteit bij kinderen	35
De term "psychoseksueel"	36
De psychoseksuele ontwikkeling: van baby tot kleuter	36
<i>Nul tot twee jaar</i>	36
<i>Drie tot vier jaar</i>	37
<i>Vijf tot zes jaar</i>	39

Het belang van seksuele opvoeding	41
Seksuele opvoeding van jonge kinderen	42
Reageren op seksueel getint gedrag	43
Besluit	45

HOOFDSTUK 3 47

SEKSUEEL ONGEPAST EN GRENDOVERSCHRIJDEND GEDRAG DOOR KLEUTERS

Wanneer spreken we over seksueel grensoverschrijdend gedrag door kleuters?	49
Dwangmatig en repetitief seksueel gedrag	49
Voorwerpen in vagina of anus steken	51
Andere parameters	51
Op zoek naar verklaringen/hypothesen	52
Slachtoffer van seksueel misbruik	52
Getuige van seksueel expliciet materiaal/handelingen	53
Slachtoffer van een klimaat van kindermishandeling	54
Ontwikkelingsstoornissen	55
Normale ontwikkeling	56
Hoe moet er gereageerd worden?	57
Op zoek naar een balans tussen zorg en normering	57
Werken op kindniveau	58
Werken met de context	59
Besluit	60

HOOFDSTUK 4 61

OUDERS EN HUN KLEUTERS: GEVOELENS OP DE LOOP

Meer en meer loslaten	63
De wereld breidt uit	63
Kwetsbare ouders	68
Aanreiken van taal	70
Ouders en de eigen trauma's	71
Heftige gedragsreacties en antwoorden van ouders hierop	73
Nog meer vragen	74
Gevoelens van veiligheid	75

Weerbaar maken	78
Zich beschuldigd voelen	80
Besluit	84
Ter afsluiting	85

HOOFDSTUK 5 89

EEN 'GOED GENOEG' SCHOOL

Plan van aanpak: preventie	93
Tips van de Wereldgezondheidsorganisatie	93
Concrete acties voor scholen	95
<i>Bespreekbaarheid</i>	95
<i>Het creëren van een veilige omgeving</i>	96
<i>Een gezamenlijke aanpak</i>	97
<i>Een duidelijk en transparant beleid</i>	98
Handelingsplan	99
Plan voor nazorg	102
Nazorg voor de kinderen	102
Nazorg voor de ouders	103
Nazorg voor de kleuterleiding	103
Nazorg voor de directie	104
Besluit	105

NAWOORD 106

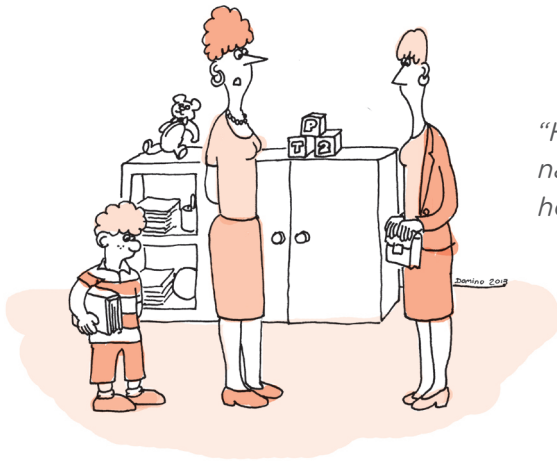
INLEIDING

Julie is 5 jaar. Op de speelplaats van haar kleuterschooltje staat een leuke trein. De kleuters gaan op ontdekking in de trein, klimmen er bovenop en doen alsof ze de treinmachinist zijn. Voor Julie ook een leuke speelplek, tot een aantal kleutertjes haar lastigvalt. Zij dwingen haar haar broekje uit te doen en ze friemelen met een stokje aan haar poep. Dat is niet de eerste keer. Vorig schooljaar vertelde zij thuis en aan de juf dat ze het niet leuk vond in de trein op de speelplaats omdat kindjes haar pijn deden. De juf en mama hadden gezegd dat kindjes elkaar geen pijn mogen doen en hadden er geen verdere aandacht aan geschonken. De laatste maanden gaat Julie minder graag naar school. Nu het opnieuw gebeurt, vertelt Julie haar mama wat er haar overkomen is. Ze is erg overstuur. De ouders stappen naar de directie. Mama voelt zich schuldig dat ze vorig jaar de ernst van de situatie niet heeft ingezien en ze is boos op de school dat er onvoldoende toezicht is bij de trein op de speelplaats. Voor de ouders valt de puzzel nu in elkaar waarom Julie zich de laatste maanden niet goed voelt in haar vel en minder graag naar school gaat. De directeur gaat in gesprek met de ouders, maar hij begrijpt de grote commotie bij de ouders niet. En hij is al evenmin van plan de trein van plaats te veranderen, zoals de ouders vragen. De ouders weten niet goed hoe ze hun dochtertje kunnen ondersteunen opdat zij zich in de toekomst meer weerbaar zou kunnen opstellen. Ze voelen zich onvoldoende gesteund door de school in de aanpak van dit voorval en besluiten dat de school haar verantwoordelijkheid onvoldoende opneemt. Hun vertrouwen dat hun dochtertje 'veilig' is op school herstelt zich moeizaam. De ouders nemen ten einde raad contact op met het Vertrouwenscentrum.

Dit is geen alleenstaande melding bij de Vertrouwenscentra Kindermishandeling. De voorbije vijf-zes jaren krijgen we jaarlijks verschillende meldingen van ouders of directies naar aanleiding van seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen kleuters. Zij maken niet alleen melding van het gestelde gedrag, maar vooral van de grote golf van verontwaardiging bij ouders en de impact hiervan op de kleuters.

Het is vaak een moeilijk in te dammen commotie: ouders die het verwijt krijgen de door hun kind gestelde feiten niet ernstig te nemen, de overtuiging dat de kleuter die het ongepaste gedrag gesteld heeft zelf misbruikt is en aldus beschermd of behandeld dient te worden, verwijten richting school en directie dat ze het voorval in de doofpot willen steken, eisen dat het kind dat het gedrag gesteld heeft van school verwijderd wordt, andere ouders die het kind dat het gedaan heeft aanspreken, kinderen die van school veranderen, politionele verhoren, de pers die betrokken wordt, ...

Er wordt heel wat ongenoegen geuit aan de schoolpoort of via mails tussen de ouders. Wat echter opvalt, is dat er een gebrek aan communicatie is tussen de ouders en de school. Niet dat er geen bereidheid is van beide kanten. Onze ervaring is dat de meeste scholen pleiten voor een open communicatie tussen hen en de ouders. Het niet vertrouwd zijn met het thema, de angst voor het overproblematiseren, de angst voor de hetze die zou kunnen ontstaan zetten directies en leerkrachten er echter toe aan de communicatie met ouders tot het essentiële te beperken of de communicatie zo lang mogelijk uit te stellen. Ouders, van hun kant, voelen zich daardoor onvoldoende gehoord en erkend in het leed dat hun kind en ook henzelf is aangedaan. De schending van de veiligheid van hun kind, tast ook hun gevoel van veiligheid aan. Voor vele ouders is de kleuterschool het eerste grote afstaan van hun kind aan de buitenwereld. Daardoor is de geschonden veiligheid extra beladen. Ouders zijn tijdelijk de grond onder hun voeten kwijt. Het vertrouwen in hun vaardigheden als ouder wordt aangetast. Tegelijk wordt het vertrouwen in de buitenwereld ondermijnd. Ouders zijn op dat moment erg gevoelig voor signalen van de buitenwereld. Signalen van dreigend gevaar maar ook signalen van zorg worden sterker opgemerkt. Woorden van anderen worden letterlijk genomen, gesprekken worden geanalyseerd, blikken worden ontleed. Vaak zien we dat ouders gaan opsplitsen tussen zij die het ernstig nemen en voldoende zorg geven en zij die in gebreke blijven. Oude anekdotes en ongenoegens

“Hij beweert dat hij naspeelde wat hij gelezen heeft in Henry Miller.”

worden terug bovengehaald om de ‘betrouwbaarheid’ of ‘onbetrouwbaarheid’ van die bepaalde leerkracht of directie te onderschrijven. Het kind voelt deze lading aan. De reacties van de omgeving zijn soms heftiger en meer belastend voor de kleuter dan het gebeuren op zich.

Scholen, voorzieningen en ouders kunnen vrijblijvend advies inwinnen bij onder meer Vertrouwenscentra Kindermishandeling, Advies- en Meldpunt Kindermishandeling, Centra voor Leerlingbegeleiding, schoolbegeleidingsdiensten, Jeugdzorg, Sensoa, Vertrouwensinspectie, Gemeentelijke Gezondheidsdienst, ... om in te schatten of bepaald seksueel ongepast gedrag al dan niet leeftijdsadequaat is. In de beoordeling of het gestelde gedrag al dan niet verontrustend is dienen de andere ontwikkelingsdomeinen mee in rekening gebracht te worden. Daarnaast kan de rol van deze centra erin bestaan om de heftige emoties mee op te vangen en te dragen. Wanneer mensen gezien en gehoord worden in hun onmacht, boosheid en verdriet, kan er opnieuw ruimte komen om na te denken over de betekenis van het gestelde gedrag bij de betrokken kleuters. Het installeren van deze ‘denkruimte’ bij zowel ouders als school, kan vermijden dat er vanuit paniek impulsief gehandeld wordt, wat tot pijnlijke en niet altijd terechte consequenties kan leiden voor de betrokken kleuter(s) en hun ouders.

De laatste jaren worden heel wat stappenplannen opgesteld over hoe om te gaan met ongepast gedrag op scholen, zoals pesten. Toch blijkt het

moeilijker en vooral delicaat als het seksueel ongepast gedrag betreft. Nochtans kunnen gelijkaardige dynamieken zich afspelen en is de aanpak deels vergelijkbaar. Zo ligt er onder meer een grote meerwaarde in de preventieve aanpak. Het is zinvol dat directies en leerkrachten dit thema op de agenda plaatsen en dat ze samen nadenken hoe zij een fysiek en emotioneel veilige leeromgeving kunnen verwezenlijken.

Dit boek is er gekomen vanuit onze ervaring met heftige reacties na een onthulling van seksueel ongepast gedrag tussen kleuters op school. We staan stil bij de verschillende thema's die hierboven kort aan bod gekomen zijn. In hoofdstuk 1 staan we stil bij hoe de maatschappij vandaag de dag kijkt naar en oordeelt over seksueel getint gedrag. Deze maatschappijvisie behelst seksueel grensoverschrijdend gedrag in het algemeen, maar beïnvloedt ook hoe we naar dit gedrag kijken bij kleuters en wordt erop toegespitst.

De psychoseksuele ontwikkeling van kleuters wordt in hoofdstuk 2 toegelicht. Pas als er een duidelijk beeld is van wat als 'normaal', leeftijdsadequaat (seksueel getint) gedrag kan gezien worden, kunnen we vast krijgen op wat seksueel ongepast gedrag kan zijn. Mogelijke oorzaken als contextfactoren, ontwikkelingsfactoren, trauma,... worden belicht in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 bekijken we de kwetsbaarheid van ouders bij dergelijke voorvallen. Deze kwetsbaarheid bepaalt immers mee hoe elk van de ouders reageert.

Zoals bij ander grensoverschrijdend gedrag, zoals pesten, dient er op een gepaste manier gereageerd te worden zodat elke betrokkene zich gehoord en ernstig genomen voelt. In hoofdstuk 5 delen we onze ervaringen met scholen en staan we stil bij de impact van de gekozen impact.

HOOFDSTUK 1

KLEUTERS EN SEKSUALITEIT: ENKELE MAATSCHAPPELIJKE BESCHOUWINGEN

“Uit ons onderzoek blijkt dat ze in feite ‘naakte anti-kapitalistische betogertjes’ speelden.”

De Vertrouwenscentra Kindermishandeling krijgen de laatste jaren meer meldingen over kleuters die op school seksueel getint of seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen. Bij het exploreren van deze meldingen valt op dat er zeer vaak sprake is van een grote emotionele lading bij alle betrokken partijen.

We kunnen ons terecht de vraag stellen waar deze stijging in aantal meldingen vandaan komt. Vertonen kleuters momenteel vaker seksueel getint gedrag dan pakweg tien tot vijftien jaar geleden? Is de alertheid voor seksueel getint gedrag bij kleuterleidsters en ouders toegenomen? Wordt er in het algemeen op maatschappelijk vlak op een andere manier naar seksualiteit gekeken? Op welke manier komt seksualiteit aan bod in de media en kan dit een invloed hebben op de ontwikkeling van jonge kinderen? Wat zegt de dringende vraag naar een diagnose in een situatie van seksueel getint gedrag van een kleuter ons over hoe er op maatschappelijk vlak wordt omgegaan met – een vermoeden van – seksueel grensoverschrijdend gedrag?

We bieden hier enkele reflecties die een aanzet tot een antwoord kunnen zijn op de verschillende vragen. Deze reflecties zijn zeker niet allesomvattend, maar kunnen helpen om de stijging van het aantal meldingen over seksueel gedrag bij kleuters te begrijpen vanuit een breder kader. De verschillende invalshoeken die aan bod komen, kunnen mogelijk bijdragen tot het ontwikkelen van een genuanceerd gedachtegoed over seksueel (grensoverschrijdend) gedrag bij kleuters.

DE JEUGD, OF BETER DE KLEUTERS VAN TEGENWOORDIG

Verloopt de ontwikkeling van kleuters vandaag anders dan tien tot vijftien jaar geleden?

Van baby tot adolescent ontwikkelen kinderen zich op verschillende terreinen. De psychoseksuele ontwikkeling is daar één van. Sinds verschillende decennia wordt de ontwikkeling van kinderen in al zijn facetten beschreven en bestudeerd. Ook de psychoseksuele ontwikkeling werd in kaart gebracht. Volgens de ontwikkelingspsychologie begint de psychoseksuele

ontwikkeling op zeer jonge leeftijd en loopt zij door tot in de adolescentie. Bij elke leeftijdsfase hoort met betrekking tot dit thema een bepaald niveau van kennis, een bepaalde attitude, verschillende gevoelens en verschillende vormen van leeftijdsadequaat gedrag. Zoals op andere ontwikkelingsdomeinen, kan de ontwikkeling ook op psychoseksueel vlak in elke leeftijdsfase verstoord raken, met gevolgen op het vlak van attitude, emoties en gedrag.

Dat kinderen – ook kleuters – zich op psychoseksueel vlak ontwikkelen en bijgevolg ook op sommige momenten psychoseksueel gedrag gaan stellen, is dus geen nieuw gegeven maar van alle tijden. Kleuters zijn nieuwsgierig en tonen dit openlijk. Ze willen weten hoe andere jongens en meisjes eruitzien en leren gaandeweg het verschil tussen gepaste en ongepaste aanrakingen. Je mag de juf een knuffel geven, maar het hoort niet dat je haar een kus op de mond geeft. Ook dertig jaar geleden werd er in de kleuterklas doktertje gespeeld in de poppenhoek en een toiletbezoek leverde ook toen openlijk nieuwsgierige blikken op. Niets nieuws onder de zon dus. Het is van alle tijden dat kleuters psychoseksueel gedrag stellen. Bijgevolg biedt de psychoseksuele ontwikkeling op zich onvoldoende verklaring om de recente toename van het aantal meldingen over kleuters die op school seksueel gedrag stellen te verklaren. Het feit dat kleuters psychoseksueel gedrag kunnen stellen, hoort immers bij de normale ontwikkeling.

Dat brengt ons bij de vraag of er de laatste jaren wellicht een stijging is van het aantal kleuters dat seksueel grensoverschrijdend gedrag stelt. Het antwoord op deze vraag moeten we schuldig blijven. Er is immers geen wetenschappelijk onderzoek voorhanden dat toelaat om de situatie nu te vergelijken met de situatie van tien of twintig jaar geleden. We kunnen enkel constateren dat er de laatste jaren meer meldingen over psychoseksueel gedrag bij kleuters op school binnenkomen. Soms betreffen de gemelde feiten leeftijdsadequaat psychoseksueel gedrag, soms gaat het over afwijkend, niet-leeftijdsadequaat psychoseksueel gedrag. Het blijft een open vraag of er de laatste jaren meer kleuters zijn die afwijkend psychoseksueel gedrag stellen dan vroeger. Vanuit de praktijkervaring lijkt het alleszins dat de alertheid bij kleuterleidsters voor signalen op het vlak van psychoseksueel gedrag is toegenomen, waardoor uiteraard

ook afwijkend gedrag meer wordt gesignaleerd. Verder in dit hoofdstuk wordt hierop teruggekomen.

Als we mogen veronderstellen dat de psychoseksuele ontwikkeling van kinderen al decennialang volgens *grosso modo* hetzelfde patroon verloopt, en dit derhalve geen verklaring biedt voor het stijgende aantal meldingen over kleuters die op school psychoseksueel gedrag stellen, welke factoren spelen dan mogelijk wel een rol in de toename van deze meldingen?

SEKSUALITEIT ALS PRODUCT

Wordt de ontwikkeling van kinderen en jongeren beïnvloed door de seksualisering van de maatschappij?

De maatschappelijke kijk op seksualiteit is de laatste jaren fel veranderd. Er wordt gesproken over de seksualisering van de samenleving. Reeds in 2008 verscheen vanuit de Vlaamse Vereniging voor Seksuologie (VVS) het boek *Warme seks en hete chocolade* naar aanleiding van een studiedag. Met de studiedag en het boek wilde de VVS reageren tegen het huidige klimaat van seksuele ongeremdheid. Met name het (over)aanbod aan seksuele prikkels in de media werd ter discussie gesteld.

In de media komt seksualiteit in alle openheid aan bod. Het lijkt alsof er geen taboe meer is. In woord en beeld wordt alles bespreekbaar gemaakt en zelfs getoond. Zo werd onlangs in een populair praatprogramma een vrouw geïnterviewd, een prostituee. Ze kwam wat uitleg geven over het hoe en wat van haar beroep en vertelde voor wie het wilde weten ook meteen wat je voor welke prijs kreeg. Het gesprek ging verder over haar zootje – een kleuter – die in hetzelfde huis woonde als waar zij haar cliënten ontving. Op vraag van de interviewer benadrukte de vrouw dat het uiteraard niet de bedoeling was dat hij in de buurt was op de momenten dat zij werkte. Het interview verliep in een ontspannen sfeer en de antwoorden van de vrouw getuigden van een grote mate van openheid. Als kijker kreeg men alleszins de indruk dat het over een beroep ging zoals alle andere en dat seksualiteit een product is zoals een ander. Als je genoeg betaalt, kun

je krijgen wat je wilt ...

De openheid in de media kan ertoe leiden dat seksualiteit in al haar facetten genormaliseerd wordt. Wie niet oppast, krijgt de indruk dat alles mag en moet kunnen. Openheid zonder kritische reflectie kan ertoe leiden dat de stap naar grensoverschrijdend gedrag kleiner wordt. Vanuit hun ontwikkeling beschikken zeker jonge kinderen nog niet over de mogelijkheden om een afweging te maken welk gedrag gepast is en welk gedrag niet. Ze hebben hiervoor de hulp en de begeleiding van volwassenen zoals ouders en leerkrachten nodig. Onlangs kwam er op onze dienst een melding binnen over een meisje van het eerste leerjaar dat aan een jongetje van de derde kleuterklas had gevraagd om haar spleetje te likken. Bij navraag bleek dat het meisje een pornofilm te pakken én te zien had gekregen. Het zien van de film had haar aangezet om een bepaalde scène na te spelen. Daarbij was ze zich van weinig kwaad bewust. Uit nieuwsgierigheid zette ze in scène wat ze gezien had.

Zonder te willen terugkeren naar de taboesfeer van de jaren vijftig, pleit Penne, seksuologe en hoofdredacteur van *Warme seks en hete chocolade*, ervoor om seksualiteit te zien als meer dan een product. Zij houdt een pleidooi voor een warme seksualiteitsbeleving zonder evenwel de diversiteit ervan uit het oog te verliezen. Iedereen heeft het recht om zijn seksualiteit op een persoonlijke manier in te vullen en te beleven, zolang dit gebeurt op een respectvolle manier en rekening houdend met de grenzen van de ander.

Terwijl bijvoorbeeld een onenightstand in de jaren vijftig volledig taboe was, wordt dit nu meer aanvaard en is het zelfs een populair onderwerp in weekbladen zoals *Flair* en *Libelle*. Zolang de wederzijdse verwachtingen duidelijk zijn en de relatie gelijkwaardig is, mag en kan er veel op het vlak van seksualiteit.

Kunnen we dan besluiten dat het psychoseksuele gedrag van - ook jonge - kinderen negatief beïnvloed wordt door de veranderde maatschappelijke houding ten aanzien van seksualiteit en de doorgaans weinig kritische houding van de media? Of is dit besluit te voortvarend en te kort door de bocht?

[Dit boek is online beschikbaar \(klik hier\)](#)

Seksualiteit en kinderen, het lijkt niet samen te horen. Toch maken kinderen ook op dit vlak een ontwikkeling door. Ze ontdekken hun eigen lichaam en dat van anderen. Ze zijn nieuwsgierig naar het verschil tussen jongens en meisjes. Ze spelen vaders en moeders of dokters. Het hoort allemaal bij groot worden.

In een kleuterschool doen zich dagelijks situaties voor die verwijzen naar de seksuele ontwikkeling van kleuters. Sommige situaties passeren, andere roepen vragen of zelfs zorgen op. Op het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling Antwerpen (VKA) krijgen we verschillende meldingen per jaar van kleuterscholen die zich zorgen maken over seksueel gedrag bij kleuters. Ze vragen wat normaal is en wat niet en hoe te reageren ten aanzien van de kinderen en ouders. Vaak ontstaat er heel wat commotie bij de verschillende betrokkenen en dreigt de impact hiervan op de kinderen grote proporties aan te nemen.

Hoe gaat onze huidige maatschappij om met het thema seksualiteit en wat is de mogelijke impact hiervan op onze kinderen? Wat mogen we verwachten van een normale psychoseksuele ontwikkeling, meer bepaald bij kleuters? Wanneer worden er grenzen overschreden en hoe kunnen we dit begrijpen? Wat is de impact hiervan op ouders? Hoe kan een kleuterschool hiermee op een constructieve manier omgaan?

Met dit boek willen de auteurs hun visie en ervaringen delen met anderen. Ze hopen hiermee tegemoet te komen aan de vele vragen bij kleuterscholen over het thema seksualiteit bij jonge kinderen. Ook buitenschoolse voorzieningen waar kleuters samen komen, ouders en hulpverleners in het algemeen kunnen in dit boek antwoorden vinden over dit thema.

Alle auteurs zijn verbonden aan het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling Antwerpen en hebben een jarenlange ervaring in het werken met jonge kinderen die seksueel ongepast en/of grensoverschrijdend gedrag stellen naar andere kinderen.

“Dit boek is een cadeau voor ieder die met jonge kinderen werkt. Vanuit vele voorbeelden bouwen de auteurs inzicht en de beste aanpak op, met veel kennis en gevoel voor wat de realiteit is van een klasgroep en een gezin.”

Peter Adriaenssens in het Woord vooraf